

¹Микола Бевз, ²Наталія Бевз

¹Завідувач кафедри архітектури та реставрації,
Національний університет «Львівська політехніка»,
Професор кафедри Консервації Пам'яток,

Люблінська політехніка
e-mail: bevmist@polynet.lviv.ua
orcid: 0000-0003-1513-7045

²Старший викладач кафедри іноземних мов,
Львівська державна музична академія імені М. В. Лисенка
e-mail: natalia.bevs@gmail.com
orcid: 0000-0003-1600-3575

ЗАГУБЛЕНЕ РЕНЕСАНСНЕ МІСТО: ВАСЮЧИН ЯК ОСЕРЕДОК ВИДОБУТКУ ТА ХУДОЖНЬОЇ ОБРОБКИ АЛЕБАСТРОВОГО КАМЕНЮ

LOST RENAISSANCE TOWN: VASYUCHYN AS A CENTER FOR ALABASTER STONE MINING AND ARTISTIC PROCESSING

© Бевз М., Бевз Н. 2024.

Васючин - сьогодні невелике село з приблизно однією тисячею мешканців. У минулому поселення мало міський статус та було одним з відомих ремісничих осередків. Тут існувала каменоломня, де добували та обробляли натуральний алебастровий камінь високої якості. Васючинський алебастр мав сніжно-білий колір та славився як прекрасний матеріал для оздоблення стін, різьблення скульптур, надгробків та декоративних архітектурних деталей. Власне васючинський алебастр називали у XVII ст. «руським мармуром» і вироби з нього експортували закордон. Невеликий алебастровий промисел діяв тут ще на початку XX століття. Давня історія мануфактури невідома для нинішніх мешканців. У зв'язку з цим у публікації ставиться мета розкрити історію поселення та виконати гіпотетичну реконструкцію його архітектурно-розпланувальної структури на час XVII ст. Особливим завданням є визначити місце розміщення колишньої васючинської алебастрової мануфактури, діяльність якої була пов'язана з відомими скульпторами та підприємцями кінця XVI та початку XVII століття – Германом ван Гутте та Генріхом Горстом. Каменоломня та майстерня з виготовлення скульптури з алебастрового каменю ймовірно діяла у Васючині віддавна, але голландським майстрам належить діяльність з піднесення її на новий мистецький рівень. Васючин відноситься до втрачених міст Галичини. У XIV-XVII століттях це було приватне місто з дуже багатою історією. Хоча міська історія Васючина була доволі короткою від 1444 до 1620 року, його містобудівна структура була розвинутою і не відрзнялася від сусідніх поселень на міському праві – Княгинич, Ходорова, Журова та ін. У західній частині поселення розміщувалося середмістя з невеликою квадратною ринковою площею та костелом. Особливістю Васючина було те, що поряд з ринковою площею розміщувався млин.

Середмістя Васючина з усіх сторін було оточене водними перешкодами, що створювалося сприятливі умови для оборони. Система оборонних валів охоплювала середмістя із західної та південної сторони. Оцінюючи залишки валів, які збереглися лише у західній частині поселення, відносимо їх до бастионної системи укріплень ново-голландської школи. Ймовірно середмістя було укріплене у час перелому XVI-XVII століть, коли тут функціонувала алебастрова мануфактура. Містобудівна структура

міста належала до т.зв. міст спряженого типу, коли замок і середмістя tworили поєднану оборонну систему. Васючинський замок мав дві фази розвитку. Старіший оборонний двір розміщувався на штучному острові посеред заболоченої долини ріки. Від цього об'єкту збереглися лише залишки земляних валів. Новий замок виникає у південній частині середмістя. На жаль, від нього не збереглося жодної будівлі та укріплень. На місці цього об'єкту у пізніший час розплановано палацовий комплекс з фільварком. Його планувальна структура відображена на брульйон-плані поселення з 1846 р. Для реконструкції архітектурно-просторової структури замку, який напевно мав ренесансний характер, необхідно провести глибші історичні та картографічні студії.

Місто Васючин XVI-XVII століть слід віднести до умовних мистецьких столиць Ренесансу в Галичині. Продукція алебастрової майстерні експортувалася у багато міст східної та центральної Європи. Мистецькі твори з васючинського алебастру занотовані у Кракові, Варшаві, Познані, Вроцлаві, Чарнкові, Риманові. Багато творів було виконано для місцевих святинь – у містах Львові, Самборі, Фельштині, Уневі та ін. Відродження алебастрового промислу, особливо в напрямку використання алебастрового каменю у мистецькому аспекті, може бути підвалиною нового економічного поступу громади.

Ключові слова: алебастровий камінь, твори мистецтва, місто, розпланувальна структура, фортифікації, XVI- XVII ст.

Вступ

Кілька років тому, 12 червня 2020 року, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України № 714-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Івано-Франківської області», увійшло до складу Рогатинської міської громади. До цього часу Васючин мав статус села. У поселення була повністю відсутня перспектива його розвитку. Населення в останні роки постійно зменшувалося. Адміністративна реформа і новий статус може бути тим інструментарієм, який може допомогти позбутися колишньому містечку депресивного стану. Адже у минулому це поселення мало міський статус та було одним з відомих ремісничих осередків, де добували та обробляли алебастровий камінь високої якості. Васючинський алебастр мав сніжно-білий колір та славився як прекрасний матеріал для різьблення скульптур та декоративних деталей. Власне васючинський алебастр називали «руським мармуром» і вироби з нього експортували навіть закордон. За місцевими переказами село або якась його частина колись називалося також як «Білокамінь», що відповідає наявності покладів білого алебастру. Невеликий алебастровий промисел діяв тут ще на початку XX століття. Тому відродження алебастрового промислу є важливим не лише в аспекті повернення до ужитку прекрасного матеріалу для мистецьких творів, але й може розглядатися як повернення економічного потенціалу та ревіталізації історичного поселення.

У зв'язку з викладеним **метою дослідження** задекларовано - розкрити основні етапи історії поселення, виконати реконструкцію його історичної архітектурно-розпланувальної структури, визначити місце розміщення колишньої васючинської алебастрової мануфактури, діяльність якої була пов'язана з відомими скульпторами та підприємцями другої половини XVI та початку XVII століття – Германом ван Гутте, а згодом Генріхом Горстом.

Методика дослідження. Підставним матеріалом для аналізу та гіпотетичної реконструкції історичної розпланувальної структури середмістя та замку послужили карти з 1781 р. (т.зв. карта Ф. фон Міга), рукописний брульйон-план поселення з 1846 року, а також схематичне позначення поселення на карті 1864 року (т.зв. австрійська карта другого військового картографування Галичини). Проводилися також натурні дослідження місцевості та оцінка топографічних ознак давніх об'єктів, у тому числі слідів фортифікацій.

Рис. 1. Васючин. Західна частина поселення, яке було колишнім середмістям (Зйомка GoogleMap, 2024).

Виклад матеріалу дослідження

Васючин розташований за 2 км південніше від Княгинич, яке до середини ХХ було містом та відомим історичним осідком між більшими центрами - Ходоровом та Рогатином. Через західну частину поселення протікає основне русло ріки Свірж. Ріка утворює два рукави між якими колись містилося середмістя. На одному з рукавів ріки утворено два стави: більший верхній (у напрямку Княгинич) та менший нижній. Нині існує наповнений водою лише нижній, верхній має вдвічі зменшену поверхню. Дотично до території поселення у його західній частині проходить автодорога Княгиничі – Журів – Букачівці. Колись вона була старим історичним шляхом зі Львова на Галич. Назва поселення походить від особової назви Васюта чи Васютка. У околицях села виявлено два багаточарові поселення голіградської культури фракійського гальштату та доби Київської Русі, які занесені в державний реєстрі пам'яток археології (Васючин, 1974).

Перша письмова згадка про Васючин в історичних документах відноситься до 1351 року (Купчинський, 1997). Це згадка про село Васючин (Waszisen), що наявна у грамоті Отто Пілецького від 18 серпня 1351 р. У наступні десятиліття Васючин (або Waszczyn) згадується ще кілька разів - у 1401 р. та 12 вересня 1435 року (Розов, 1928,). Зокрема, поселення згадане у судовій справі з 1401 року, яка слухалася у місті Галичі про межі володінь між Васком Мошенничем та Кіндратом Бореничем (Акта, 1887).

Рис. 2. Васючин на карті Галичини з 1781 р. Ф. фон Міза (Galizien, 1781).

У документах Львівського католицького архієпископства значиться, що у Васючині вже наприкінці XIV (Рогатинська земля, 1989) століття діяв парафіяльний костюл. Історик А.Шнайдер (Schneider, 1871) подає дещо пізнішу дату заложення костюлу - 1455 р. Її слід вважати більш правдивою, оскільки костели в Галицькій землі закладалися, як правило, при локації міст (Капраль, 2019). У випадку другого датування виникнення костелу у Васючині цю закономірність якраз би підтверджувало. Васючин отримав привілей магдебурзького права у 1444 році. В опублікованих історичних документах назва поселення зустрічається у різних варіантах: Wasziczin, а також - Wasszyczin, Vasyczyn, Wassiczin, Vassiczin (Akta, 1875; Akta, 1887). Власниками поселення у документах у різні часи XIV-XVI ст. згадуються: Nicolaus Danylowicz (Akta, 1887: 417), De Wasziczin Andreas (Akta, 1887: 353, 371, 374), Barbara Wasziczinska (Akta, 1887: 102, 125, 274), Barthossius (Akta, 1887: 71), Gahna (Akta, 1887: 62), Jacobus (Akta, 1887: 353, 371, 374), Margaretha (Akta, 1887: 353, 365), Procz (Akta, 1887: 148, 264, 265 та ін.), Stiborius (Akta, 1887: 264, 265, 269, 274, 353, 442).

Виникнення укріпленого середмістя. Переведення Васючина на міське право було приватною шляхетською ініціативою. Історик О.Купчинський на основі вивчення маловідомих староукраїнських грамот XIV в. відзначає Васючин як вдалу (таку що відбулася практично) шляхетську локацію міста під 1444 роком (Купчинський, 1997; Капраль, 2019). Цю акцію слід розуміти так, що відбулося успішне закладення міської структури – середмістя, а також створилася міська громада з певної кількості поселенців, які керувалися самоврядним правом. Документом що засвідчував початок міської метрики будь-якого поселення був локаційний привілей. Його могли видати лише володарі держави – князь чи король. Надання локаційного привілею передбачало, що існувала особа його отримувача. Ним міг бути шляхтич, який прагнув перетворити приналежне йому поселення в інший правовий статус, або уповноважена королем чи князем особа - локатор. Надання привілею дозволяло створити нову правову реальність для поселення як громади та території (Капраль, Смерека та Фелонюк, 2019).

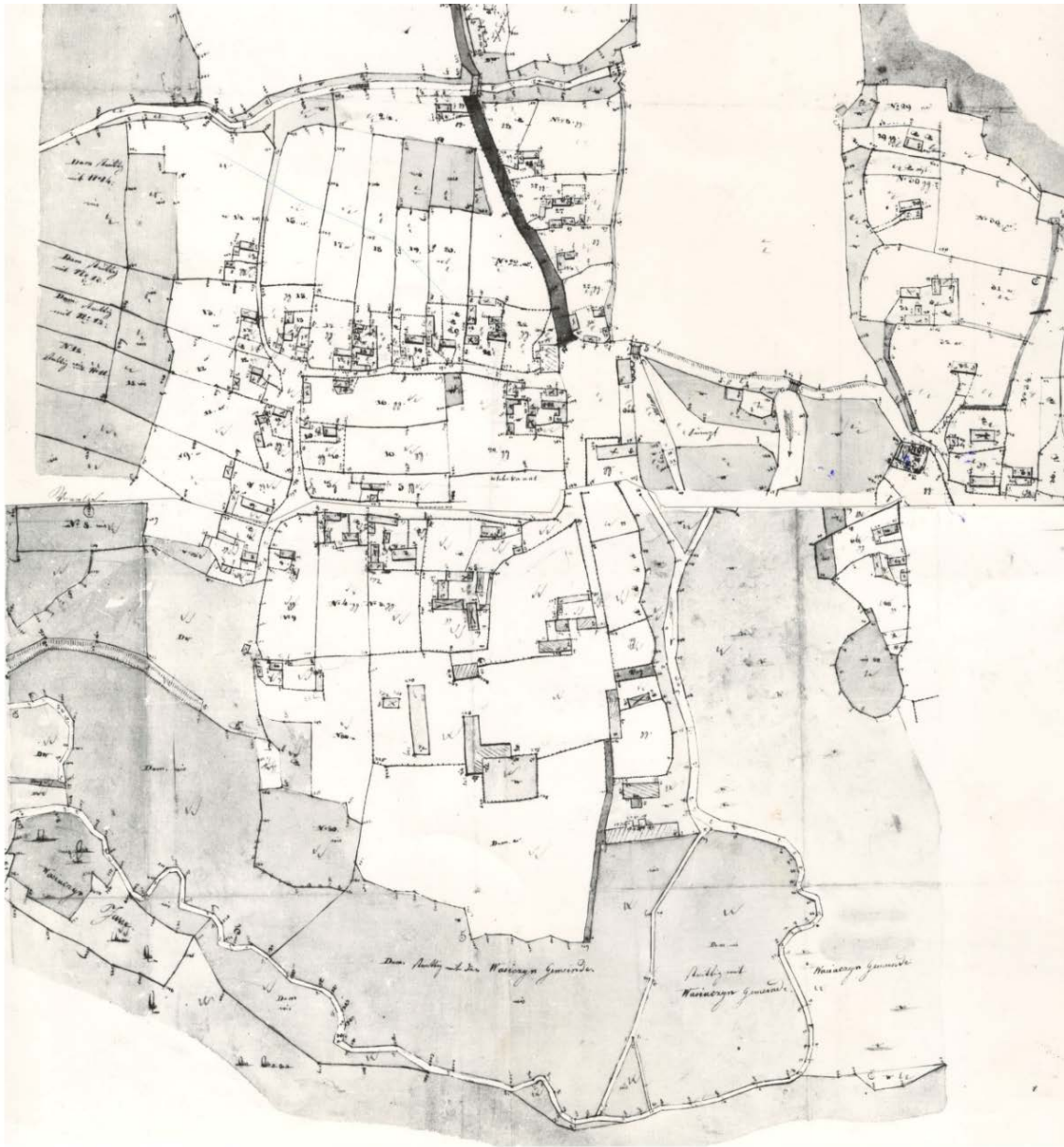

Рис. 3. Брульйон-план Васючина з середини XIX ст. (ЦДІА України в м. Львові. –Фонд 186, оп. 1, од.зб. 115, 116; 1846 р.). План складається з двох окремих аркушів, які зістиковані умовно з невеликим неспівпадінням.

Наявність привілею ще не свідчила про заснування міста. Це була лише підстава для локаційного процесу (Капраль, 2018). Привілеї могли видаватися для вже дійсних поселень, сіл чи центрів волостей або для закладення міст на ново визначеній території. Відомо, що не всі локаційні привілеї були успішно реалізовані. Були й неуспішні з якихось причини локації. У випадку з Васючином маємо приклад успішної приватної локації міста у 1444 році (Ногн, 1974, с.49-74). Привілей був отриманий шляхтичем, власником села. Володів поселенням у той час Стиборій з Васючина, а час надання привілею пов'язаний з владарюванням короля Владислава III Варненчика. Цікавою особливістю закладення міста у Васючині є його розміщення у місцевості з покладами алебастру (господарський чинник виникнення), а також те, що поселення знаходилося на давньому історичному шляху з Львова до Галича, приблизно у половині дороги між цими столичними містами (географічний чинник). Сусіднє з Васючином, але пізніше локоване місто Княгиничі (1563 р.), належить до Львівської землі, а розміщений всього 1.5 км на південь Васючин, належав вже до Галицької землі. Як відзначив дослідник А.Янечек саме у XV

ст. в галицькій землі активізувалися приватні шляхетські закладення міст. Їх кількість вирівнялася із королівськими закладеннями і становила – 23 проти 25 (Janeczek, 2016).

При наданні королем локаційного привілею як правило визначалася територія (часто величиною у два лани) для посадки місцевої католицької парохії. Останній пункт був необхідний польським володарям краю для того, щоб підтримати іноземний колонізаційний елемент у руському (українському) краї (Капраль, 2018). У випадку з Васючином підтверджується це правило. Костел було закладено кілька років пізніше після надання міського німецького права - у 1455 р. Пізніша історія костелу є досить скупою і донині він не зберігся. У 1447 році Гнат з Кутищ та Стиборій з Васючина (Stiborius de Wasyczin) підсуддя і земський галицький свідчать у справі про уклад ставу між Княгиничами і Васючином (Boniecki, 1909). Тобто саме поселення і став є однаково давніми і їх виникнення очевидно взаємопов'язане. У люстрації 1469 року вказано, що територія міста межує зі ставом і мешканці платять податок від ремісників та священника. Існує також документ, датований цим же роком, який називає власником поселення Миколу з Васючина (Nicolaus de *Wasyczin*) (Boniecki, 1902).

Привілей короля Сигізмунда з 1519 року повторно надає право Стіборію Васючинському (Stiborii *Wasiuczynski*) перевести поселення у ранг міста і належним чином його укріпити. Повторні надання привілеїв були частим явищем і як правило були пов'язані зі зміною статусу міста (наприклад, переходом з приватних рук у королівські) або з потребами збільшення обороноздатності міста (тоді місто звільнялося від податків, які привілей наказував скеровувати на розбудову укріплень). Саме таку мету мав привілей з 1519 року. Згодом міське право ще раз підтверджується привілеєм 1536 року. Такі підтвердження міських прав були типовим явищем. В таких привілеях могли також вказуватися додаткові торгіві чи інші пільги для міста, у тому числі звільнення від податків на короткий період для його економічного піднесення. В 1556 році король Сигізмунд Август підтверджує границі Васючина окреслені документом з 1401 року (Boniecki, 1902). У документі з 1558 року згадується ім'я власника міста - Христофора Васючинського (Akta, 1887). Такі численні згадки Васючина у документах Галицької землі XVI століття свідчать про його небуденну роль у тодішній історії краю. Це було невелике, але добре укріплене ремісничє місто.

Планувальну структуру ділянок, парцеляцію середмістя та розміщення площі Ринок на період XVI ст. можна гіпотетично відтворити за пізнішими історичними картами. Подаємо нашу гіпотезу на схемі, виконаній на базі брульйон-плану з 1846 року (Рис. 4). Хоча брульйон не передає добре геометрії розпланувальної структури, все одно відчитується поділ середмістя на квартали з однаковими парцелями. Домінуючою шириною парцель був розмір у 4 мірні пруту – 17-18 метрів, а також у 6 прутів – біля 26 метрів.

За всіма даними місто не було великим. Середмістя мало регулярну розпланувальну структуру з центральною квадратного чи прямокутного рисунку ринковою площею у центрі. Середмістя було розташоване відразу при правому березі нижнього ставу і вулиця із Ринку, очевидно, вийшовши із середмістя, греблею прямувала до східного передмістя. При греблі існував давній млин, до якого вода підводилася окремим каналом з верхнього (ближчого до Княгинич) ставу. Про розпланувальну структуру колишнього середмістя можна судити з карти Фрідріха фон Міга з 1781 р. (Рис. 2). На карті ще добре прочитується розпланувальна структура колишнього середмістя. Видно, що поселення складається з двох частин. У західній частині легко вгадується розпланувальна структура середмістя з ринковою площею. Середмістя було вигідно розміщене серед багнистої долини на підвищенні. З усіх сторін його неприступність забезпечували багна та ріка і її лівий рукав зі ставом (Рис. 2).

Східна частина поселення – колишнє передмістя має виразну лінійну структуру. Церква височіє на пагорбі над ставом. Костел не існує. На плані показано греблю та два мости на ній, а також млин у західній, ближчій до середмістя, частині греблі. Важливою інформацією карти є показ лінії укріплення у формі земляного валу майже по всьому периметру середмістя. Лише з північної сторони середмістя захищене рікою. В'їзд до середмістя тут відбувається через довгий міст. Ріка тут позначена у глибокому річищі. Таким його можна бачити ще й нині. Той факт, що на карті позначено вал, підкреслює рисунок брами у його західній частині. Отже з середмістя мали би виходити три брами – на міст через Свірж у північному пряслі, на захід до долини ріки (та мабуть сіножатеї) і на схід до греблі. Ринкова площа має приблизно квадратну форму. Територія, на якій позначено кілька будівель у тому числі велика квадратна споруда з двором

усередині, мала би належати до двору власника міста і позначати фільварок. Споруди шпихлірів, комор та стодол забудовані у формі квадрату з площею току посередині, були типовими для XVII-XIX ст. і зустрічаються на багатьох брульйон-планах та кадастрових картах.

Рис. 4. Васючин на карті другого військового знімання Галичини у 1861-1864 рр. (Galicia, 1864).
Розпланувальна структура середмістя та ринкова площа вже не відчитуються виразно.

Колишній оборонний двір чи замок мав би знаходитися у південній частині середмістя. Його велика територія з кількома мурованими будівлями, розміщена у південно-східному розі середмістя, краще ідентифікується на брульйон-плані (Рис. 2). Очевидно, що поселення на карті Міґа позначене дуже схематично. Автору належало на тому щоб показати принциповий характер поселення та приблизне розміщення основних об'єктів, оскільки масштаб карти був дуже мілкий.

Про те, що середмістя слід було укріпити згадується у привілеї 1539 р. Місто звільнялося на певний термін від податків і кошти мало спрямувати на будівництво оборонних ліній. Існування укріплень у формі валу знаходить підтвердження на карті Ф. фон Міґа (*Galizien*, 1781). Карта фон Міґа подає дуже схематичне позначення залишків (лінії) валу довкола середмістя, але дуже виразно вказує дві брами: з півночі, на дорозі від Княгинич та з заходу у бік дороги від Журова. Особливо чітко лінія валу з позначенням брами нарисована у західній частині середмістя (Рис. 2). Ймовірно васючинські укріплення були земляними і у першій половині XVI ст. склались із валу з частоколом або дерев'яним парканом на верху та зовнішнього рову. Функцію рову у північній та східній частині середмістя могли виконувати водні елементи – русло ріки та берег ставу. На брульйон-плані 1846 р. також знаходимо підтвердження, що середмістя з усіх боків було оточене водними перешкодами. На цьому плані позначено залишки валу у південно західній частині поселення (Рис. 3). Цей факт є добрим аргументом про існування укріпленого середмістя та замку. Планувальна структура на брульйон-плані свідчить, що середмістя має мережу вулиць, яка відповідає карті Фон Міґа та підтверджує локалізацію двірської території у південній частині. На брульйон-плані позначено дорогу на південь від двірської території у бік ріки. Відразу за рікою, на її протилежному березі була розташована алебастрова каменоломня.

Натурні дослідження території поселення свідчать про наявність у західній частині ледь-помітних слідів колишніх валів та ровів. Погляд на сьогоденне аерофото цієї території (google-map: Рис. 1) дозволяє побачити залишки оборонного поясу з валів, який мав бастионно-полігональну структуру, характерну для голландської фортифікаційної школи XVII- XVIII ст. На ілюстрації (Рис. 5) подаємо гіпотетичний рисунок цієї фортифікаційної системи. За характером укріплених ліній вона не може належати до періоду 1539 р., коли місто будувало оборонний пояс за вказівкою привілею. Очевидно, що ці перші фортифікації згодом були модернізовані. Характер рисунку окремих відтинків валів у Васючині нагадує елементи оборонного поясу Фридерика Гетканта у Львові, який будувався на початку XVII ст. Вказуючи на існування залишків укріплень у Васючині, закликаємо дослідників до їх ретельнішого вивчення та інтерпретації. Залишки розпланувальної структури середмістя на інших картографічних матеріалах з XVIII-XIX століття (Kummersberg E.R.б 1856) підтверджують правдивість інформації про існування валів, ринкової площі та характерної для середмістя парцеляції (Рис. 2, 3, 4).

Топоніми та археологічні дані свідчать, що у південній частині середмістя, сотню метрів від ринку, був розташований оборонний двір чи феодальний замок власника поселення. Первісно, це був, вірогідно, невеликий комплекс із мурованих будівель та дерев'яних споруд, оточений валом, захищений з трьох сторін заболоченою долиною ріки. Саме тут була резиденція згадуваних вище Васючинських. Його архітектурно-просторова структура мала б мати ренесансний характер – квадратну чи прямокутний периметр валів з наріжними бастеями чи бастіонами. На жаль, цей об'єкт не зберігся. Комплекс був суттєво перебудований у XIX ст. у бік його перетворення на резиденцію палацового типу з розміщеним поряд фільварком. Цей тип двору зафіксований на брульйон-плані 1846 та карті 1864 р.

Типову для міст розпланувальну структуру можна відчитати найкраще на рукописному брульйон-плані Васючина. Хоча план складений більше ніж двісті років після втрати власне міського статусу, розпланувальна структура ринкової площі та характерний поділ на парцелі, орієнтовані вузькими сторонами до ринку, ще добре збережені (Рис. 3). План показує, що колишнє середмістя зрощене із двірською територією. Рукописний брульйон-план складався без чіткого масштабу в орієнтаційний спосіб передаючи розміри будівель та парцелей. Тому план у приблизних співвідношеннях передає величини площі, вулиць, ділянок та будівель. Розміри квадратної ринкової площі, судячи з величини розміщених поряд будівель, становили приблизно 90х90 м, тобто 2 х 2 мірні шнури. Залишки ринкової площі простежуються також на карті з 1861-1864 років (Рис. 4).

Забудова середмістя та будинки на Ринку мабуть були більш-менш регулярного характеру, дерев'яної конструкції, одноповерхові, орієнтовані щипцями до площі з високими гонтовими дахами. У північно-східній частині середмістя при в'їзді на греблю знаходився міський млин, вода до якого подавалася окремим каналом, паралельним до правого берега вищого ставу. Його будівля збереглася донині і належало б взяти її на облік як пам'ятку архітектури та техніки.

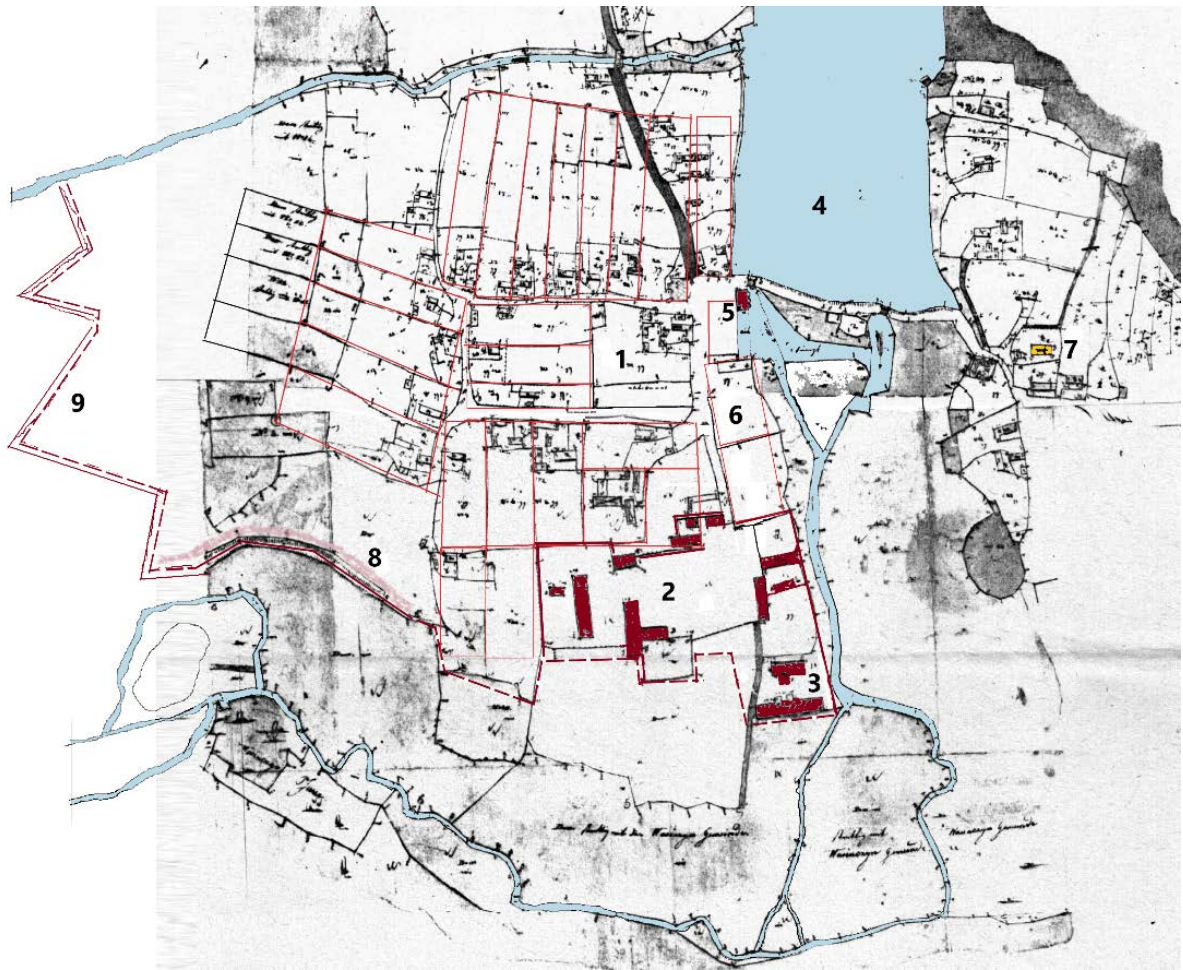

Рис. 5. Гіпотетична реконструкція станом на початок XVII ст. розпланувальної структури парцелей та оборонної лінії середмістя (oppido Wasiuczyn), розміщення замкового комплексу і алебастрової мануфактури (на брульйон-плані Васючина 1846 р.). Позначення цифрами: 1 – ринкова площа, 2 – двірський комплекс з палацом на місці колишнього замку, 3 – алебастрова мануфактура, 4 – став та гребля, 5 – споруда млина на три колеса, 6 – парцеля, на якій розміщувався костел, 7 – церква св. Покрови Богородиці, 8 – збережені залишки міського оборонного валу, 9 – гіпотетична лінія західного прясла оборонного валу XVII ст. Опрацювання - М.Бевз.

Навпроти середмістя, при кінці греблі на високому обривистому березі ставу стояла стара дерев'яна церква. На її місці пізніше, наприкінці XVIII або на початку XX ст. постає мурована святиня з вежею-дзвіницею над бабинцем, зведена за візирями рекомендованими австрійським урядом. Точно встановити місце локалізації костелу у наш час дуже важко, оскільки він був зруйнований під час татарських набігів ще у XVII столітті, і так і не був відновлений.

На ілюстрації (Рис. 5) представлена гіпотетична схема васючинського середмістя станом на XVII ст. Як повноцінне місто Васючин проіснував тільки до початку XVII ст. Місто було повністю знищене, будівлі спалені під час великого татарського нападу 1620 р., коли тільки в галицькому повіті «впало» понад 10 міських осад, серед яких і Васючин (Ногн, 1964, s.28). У наступні роки місто відновлюється та відбудовується, але ненадовго.

Починаючи з кінця XVIII ст. поселення більше не зустрічається у документах під назвою міста, життя у ньому відновилося але вже як у сільському поселенні. Ринкова площа зникла. Центр життя перемістився до церкви. Поселення розвивається у східному напрямку на колишньому передмісті. Остаточо як місто Васючин перестав існувати після 1676-1680 років, коли терени рогатинщини зазнали нової навали турецької армії. Тоді ж був зруйнований і більше не відновлений васючинський костел (Schneider, 1871).

У 1616 році власником містечка стає Ян Лянцкоронський, який купує його за 6000 флоринів у тітки (Чурилової) (Boniecki, 1909). Згодом власниками поселення були родини

Барановських (чоловіком Софії Барановської був Зигмунт Фредро, янівський староста, стольник і каштелян сяноцький). Проте перші десятиліття XVII ст. стають несприятливим періодом для міста. У 1620 році Васючин був спалений після татарського набігу і згодом його міський статус вже не підтверджувався, хоча поселення поступово відродилося. У селі продовжувала працювати майстерня з обробки алебастру, хоча вже не з таким розмахом як раніше. В XIX ст. костелах Галичини та навіть Варшави зустрічаються мистецькі речі виготовлені з васючинського алебастру (Wardzyński, Kowalski i Jamski, 2013).

У 1648 році мешканці Васючина беруть участь у повстанні та нападі на замок у місті Журові (Horn, 1972, s.72, 167). Інвентарні описи 1740-х років подають Васючин як невелике сільське поселення власності родини Цетнерів (ЦДІА України в м. Львові. –Фонд 181, оп. 2, од.зб. 891). У списку виборців 1749 року зустрічаються будинки з номерами від 1 до 49. Подано також імена та прізвища їх власників, наприклад, будинок №34 - Пилип Грицак, №31 – Явдоха Войтів, № 37 – Гринь Гнип, №18 – Василь Галяс та інші (ЦДІА України в м. Львові. –Фонд 7, оп. 2, од.зб. 26, док. 514). В селі багато родин з прізвищами – Гнип, Левицький, Андрусів, Хома.

У середині XIX ст. в поселенні налічується близько 100 дворів. Церква над ставом позначена як дерев'яна будівля. Існує млин. Костел не позначений (Рис. 4). Поселення набуло витягнутої лінійної розпланувальної структури вздовж осі схід-захід, перпендикулярно до течії ріки. У 1868 році громада Васючина споруджує у селі нову муровану церкву на місці старої дерев'яної. Ще у 1990-х роках на стінах церкви знаходилися мальовані олійною фарбою образи приклеєні до тинькованої поверхні. Ймовірно це було малярство Юліяна Панькевича. Церква дійшла до нашого часу з перебудовами та ремонтами. Довгий час біля церкви була стара дерев'яна дзвіниця. У 2000-х роках зведено нову муровану дзвіницю. Церква віддавна носила посвяту Покрова Пресвятої Богородиці. Наприкінці XIX ст. дорога через усе село аж до «Містків» була вимощена плитами ламаного алебастру, що свідчить про активне використання алебастрової каменоломні. У селі ще донині можна зустріти у будинках побутові або декоративні речі з білого алебастрового каменю.

У 1880 році у Васючині було 135 дворів з житловими і господарськими будинками та 890 мешканців (у гміні). На обшарі двірському числилося 18 дворів та 130 мешканців (Słownik, 1893). До двірських маєтків належав фільварок у місцині Зади (Zady). Так називалося узгір'я у південно-східній частині поселення. Від 1894 року у селі діяла однокласна народна школа. На 1900 рік населення Васючина становило 1327 осіб, з них – 1210 греко-католиків, 59 римо-католиків та 40 єврейського віросповідання (Кубійович, 1983). На самому початку 1900-х років у Васючині було розparcelьовано між українським населенням землі фільварку «Вільхова», що спричинилося до переселень та ймовірно деякого зростання кількості мешканців. Подібне сталося також наприкінці 1930-х років, коли було розparcelьовано землі фільварку «Бахманка» між населенням католицького віросповідання (в основному між т.зв. латинниками). Таким чином населення гміни Васючина перед Другою Світовою війною виросло. Розширилася кількість забудованих ділянок. Розпланувальна структура села стала більш дисперсною. Крім основної лінійно забудованої вздовж дороги території села, яка розвинулася далі на схід, з'явилися нові господарства у ділянці – Волиця, Містки, паралельна до основної вуличка Долинки, Під Чугуром, сформувались хутори – Мельнич, За Мальовицею, Бахманка.

Замок у Васючині. У селі є недосліджені археологічні залишки невеликого об'єкту, який у деяких публікаціях названо «городищем» (Васючин, 1974). Невеликі розміри цього об'єкту свідчать, що це був укріплений феодальний двір. Залишки валів у формі овалу у південно-західній частині поселення дозволяють припускати про існування тут укріпленого двору у ранньосередньовічний час. Пізніше поряд із цим невеликим об'єктом виникає новіший, який за нашим припущенням вже мав риси замку, хоча периметр його укріплень також був сформований земляними валами, але прямокутної форми.

Старий двір та новий замок у Васючині розміщувалися не на височині, але в заболоченій низині, хоча довкола заселеної території є невеликі пагорби зручні для оборони. Таке розміщення оборонного об'єкту може вказувати на його раннє походження. У такий спосіб розміщували оборонні двори чи гради у XI-XIII ст. Відповідь на питання про появу старого та нового замку можуть дати лише археологічні дослідження. Найбільш імовірним є розбудова нового оборонного двору у формі замочка в 1444 році після переведення поселення на міські права та розпланування середмістя.

Територія кожного населеного пункту була традиційно поділена на дві частини – двірську та міську (або селянську). Двірська територія часто займала значну частину поселення і, як правило на двірській території знаходилася резиденція власника поселення. У давніші часи це був оборонний двір або замок, а в новіші часи, від XVIII століття, на місці замку постають палацово-паркові комплекси. Тому сліди замку у Васючині слід шукати у межах власне двірської території. Ця територія добре позначена на брульйон-плані з 1846 року (Рис. 3). Аналізуючи цю територію та розміщення палацового комплексу можна зробити однозначний висновок, що замок був розміщений на південній околиці середмістя. Його розташування було специфічним - посеред болотистої долини, між двома рукавами ріки, він з трьох сторін був оточений водними перешкодами, а з четвертої сторони межував з середмістям. Замок був споруджений у спільній оборонній системі з середмістям. Ця оборонна система було доволі простою. Середмістя і замок були оточені земляним валом. Лінія цього валу з двома брамами позначена на карті Ф. фон Міга з кінця XVIII ст. (Рис. 2). Виразні залишки валу на захід від території двору з палацом можна побачити також на брульйон плані поселення з 1846 року (Рис. 3). Ще наприкінці XX ст. у південній частині поселення, спостерігалися залишки фундаментів будівель, які ймовірно були частиною замкових об'єктів. Отже на нашу думку давній оборонний двір та пізньосередньовічний замок були в різних місцях, але розміщувалися у південній частині поселення.

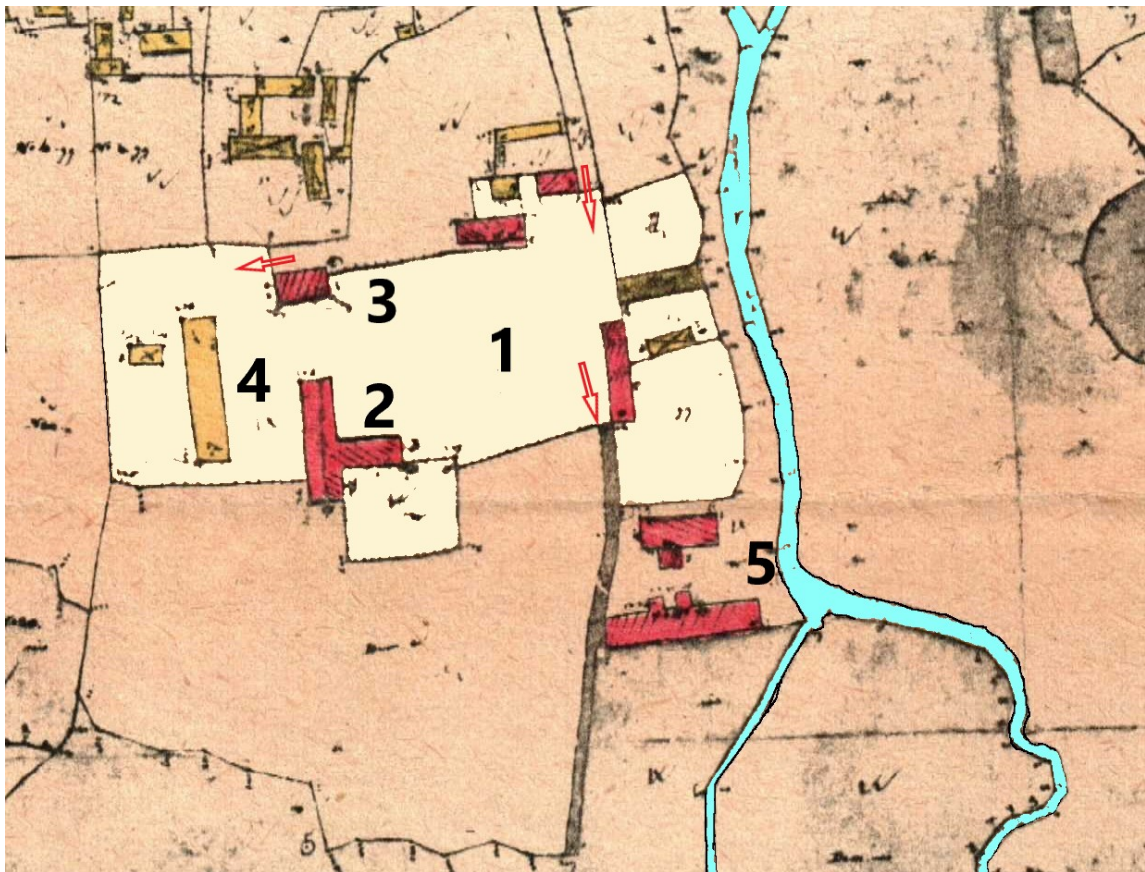

Рис. 6. Територія колишнього замку у Васючині на брульйон-плані поселення з 1846 р. (ЦДІА, 1846).
Умовні позначення: червоним кольором позначено муровані будівлі, жовтим кольором – дерев'яні;
цифрами позначено: 1 – двір, 2 – палацова будівля, 3 – кухня та пекарня, 4 – шпихлір та комори, 5 –
будівлі алебастрової майстерні. Навколо двору (1) розміщені також інші господарські будівлі –
возівня, стайні, житло прислуги. Опрацювання – М.Бевз.

Мануфактура з добування та обробки алебастрового каменю. Одним з основних чинників, крім вигідного розташування Васючина на торговому шляху (з півдня на північ - з Галича через Букачівці, Журів, Княгиничі, Бібрку до Львова), який спричинився до активного розвитку міста, була наявність в міській околиці покладів високоякісного натурального каменю-

алебастру. Орієнтуючись на це родовище в 60-х роках XVI століття вихідець із Голландії сницер (скульптор) Герман ван Гутте, засновує у Васючині майстерню з обробки каменю і виготовлення алебастрової скульптури та інших архітектурних чи мистецьких елементів (Любченко, 1981). Немає сумніву, що заснування майстерні могло відбутися лише за погодженням з шляхтичем власником міста, в руках якого перебувала алебастрова каменоломня. Цілком логічно припускати, що сама майстерня також знаходилася на двірській (замковій) території. Цілком ймовірно, що утворення майстерні - це була спільна комерційна ініціатива власника містечка та підприємливого голландця, який у той час вже був львівським міщанином та іменувався у міських книгах як Герман Статуаріус.

Дата появи скульптора у Львові – 1560-ті рр. (Любченко, 1981). Логічно, що отримавши дозвіл від міської ради на ремісничу діяльність ван Гутте починає шукати партнерів та якісний матеріал для виготовлення скульптурних творів. І хоча історики називають засновником майстерні Германа ван Гутте, в реальності, ймовірно, була інша правова ситуація. Без згоди власника поселення Гутте не міг добувати алебастр на території приватного міста. Васючин у цей час уже мав міські права (від 1444 р.). Отже мусіла з'явитися якась угода між власником міста та скульптором, який приїхав зі Львова. Каменоломня у Васючині ймовірно діяла віддавна, але вона мала локальний характер діяльності. Герману ван Гутте слід віддати належне як особі, яка оцінила високу якість каменю власне для сницарського ремесла та зрозуміла перспективність відкриття тут майстерні. Нова ренесансна епоха відкривала нові великі можливості для розвитку мистецтва оздоблення святинь, різьблення вівтарів, створення скульптурних творів сепульклярного характеру. Як дуже талановитий митець Гутте почувався лідером та новатором на цьому полі та шукав шляхів як проявити себе у художньому та технологічному аспекті. Отже майстерня, за нашою версією, була спільною справою власника міста та майстра.

Якщо припустити, що майстерня не була спільною справою з власником міста, то в такому разі вона мала б бути створена у місті як ремісничий дім. А тоді Герман ван Гутте мав би бути васючинським міщанином та мати будинок-майстерню на ринковій площі. Проте джерела свідчать, що він ніколи таким не був. Отже слід погодитися, що створення майстерні відбулося на території замку чи двору. Аналіз карти поселення з 1846 р. показує розміщення двох великих будівель позаду палацового комплексу, які могли бути залишками такої майстерні.

Майстерня складалася на той час з двох великих мурованих споруд, розміщених по сусідству з територією двору власника міста (Рис. 6). Якраз навпроти майстерні через ріку на віддалі 150-200 м розміщена каменоломня, де у цей час і аж до середини XX ст. добували алебастр. Майстерня мусіла бути розташованою близько до річки, оскільки для роботи з каменем потрібно багато води. Ділянка з будівлями якраз відповідає цим вимогам. Як правило, в каменеобробних майстернях основна обробка алебастрового матеріалу та різьблення відбувались із свіжовидобутого каменю на місці. Це ще раз підтверджує правильність ідентифікації місця майстерні у Васючині. Вважаємо, що каменеобробна майстерня Германа ван Гутте за нашою гіпотезою розміщувалася на двірській території поряд із замком власника, на близькій віддалі від каменоломні, поряд із руслом ріки.

Рис. 7. Гробівець Сененських в костелі Св. Лаврентія в Риманові авторства Германа ван Гутте (фото 2012: Mzungu). Скульптурні елементи виготовлені з васючинського алебастрового каменю.

Рис. 8. Гробівець єпископа Валенти Гербурта авторства Германа ван Гутте (1573 — 1574 рр.); знаходився у костелі св. Мартіна в містечку Фельштин (Скелівка). Нині – у Львівській національній галереї мистецтв (монастир ОО Капуцинів в Олеську). Фото У.Борняк.

Рис. 9. Надгробок Ванька Лагодовського виготовлений з васючинського алебастру у майстерні Г. ван Гутте. Знаходився у церкві Унівської лаври. Нині – у Львівській національній галереї мистецтв (монастир ОО Капуцинів в Олеську). Фото У.Борняк.

Рис. 10. Колишня алебастрова каменоломня у Васючині (Лотоцька). Фото у.Борняк,

Уяву про будівлі майстерні дає брульйон-план Васючина з 1846 року. На плані позначена двірська територія з палацовим будинком та іншою прилеглою забудовою (Рис. 6, позначення 5). Поряд з нею є показані дві муровані довгі будівлі, які творять окремий просторовий осередок. Від нього вибігає дорога на південь до ріки, перейшовши яку можна потрапити у алебастрову

каменоломню, що вгризлася у схил пагорба. Цією доріжкою майстерня забезпечувалася матеріалом. На картах середини XIX ст. на цій дорозі ще можна побачити дерев'яний міст через ріку (Kummersberg, 1856). Ця майстерня пережила багато власників та функціонувала ще на початку XX ст. В радянський час будівлі повністю розібрали на будівельний матеріал.

Більша частина вироблюваної продукції - в першу чергу, скульптура, поліровані алебастрові колони, капітелі, карнизи, стільниці, шахівниці, облицювальні плити, вивозилися на експорт у Вроцлав, Познань, Гданськ та інші міста (Любченко, 1981). Про розміри цього експорту та про можливі розміри самої майстерні, чи точніше, майстерень у місті, свідчать, наприклад угоди Германа ван Гутте з 1571 року. Він зобов'язується постачати у Гданськ тисячу плит "руського мармуру" для використання їх у облицюванні інтер'єрів тамтешніх будівель. Особливістю васючинського алебастру було те, що він мав білий колір і справді мало чим відрізнявся від мармуру за зовнішнім виглядом. Слід розуміти, що крім виготовлення будівельно-архітектурних деталей – облицювальних плит, дверних опасок, лиштв, карнизів та ін., у майстерні різьбили архітектурні деталі – колони, капітелі, розети, картуші та інші елементи, які могли використовуватися при оздобленні порталів, інтер'єрів каплиць, вівтарів, надгробних пам'ятників. Власне мистецьке виготовлення таких творів було основним заняттям Германа ван Гутте та його партнера Генріха Горста Згідливого.

У документах зустрічаються різні варіанти написання прізвища скульптора Германа Ван Гутте - як *Вангут, Вонгут, Фангут, Чапка, Герман Статуаріус* (Любченко, 1981). Вперше скульптор зустрічається у міських документах Львова під прізвищем Герман Статуаріус у 1566 році (Lozinski, 1901). Слово Гутте у голландській мові означає шапку, тому у Кракові (де скульптор працював кілька років) зустрічається написання прізвища на польський манір – Чапка. Вважається, що Гутте походив з міста Аахена і там здобув мистецьку освіту. Дата його народження невідома. Історик В.Лозінський вважає, що скульптор з'явився у Львові на початку 1550-х років (Lozinski, 1901). Ще до прибуття у Львів Гутте якимось чином отримав замовлення від познанського єпископа Анджея Чарнковського на виготовлення надгробного пам'ятника для його покійних батьків. Це замовлення переслідувало мистця багато років. З невідомих причин він постійно відкладав виконання роботи та виконував її дуже повільно. Це було причиною судових переслідувань скульптора нащадками єпископа. Герман Ван Гутте тривалий час не надавав до львівського магістрату документів про законне походження (що було обов'язковою підставою для набуття міщанства) і про закінчення навчання, що надавало б дозвіл на самостійну практику і ремесло. У 1567 році магістрат Львова надіслав останнє попередження, після якого скоріш за все була б заборона працювати за фахом. Того ж року ван Гутте невідомим чином отримав статус королівського скульптора, що дозволило працювати далі, не надаючи жодних документів. Володимир Любченко припускає, що тут могли зіграти роль широкі зв'язки Чарнковських при дворі (Любченко, 1981).

У 1570 році скульптор, переслідуваний замовниками та поручителями, зник з міста. Трьома роками пізніше він відновлений у самбірських маєтках Станіслава Гербурта. За припущенням історика мистецтва М.Гембаровича, Гутте у Самборі та Фельштині працював над надгробком єпископа Валенти Гербурта, що помер у 1572 році (Gębarowicz, 1961, s.23). Пам'ятник було встановлено у костелі св. Мартина у Фельштині (нині це село Скелівка). Як відбувалися контакти Германа ван Гутте з васючинською майстернею невідомо. Проте використання ним саме васючинського алебастру свідчить, що такі контакти були.

Згодом, ймовірно рятуючись від Чарнковських, Герман ван Гутте виїхав до Кракова. У 1576 році його приймають у члени краківського цеху скульпторів під дещо зміненим іменем - «Magister Herman Czapka Leopolensis». Запис у цеховій книзі говорить також, що Гутте прийняв на роботу двох учнів. Робіт цього періоду не віднайдено. Після смерті останнього з Чарнковських ван Гутте знову повернувся до Львова. У 1582 р. Гутту був обраний цехмістром щойно створеного цеху будівничих. Це остання згадка про скульптора, що скоріш за все свідчить про його смерть того ж або наступного року (Любченко, 1981).

Серед учнів ван Гутте виділяється скульптор Ян Заремба. Зберігся документ, який засвідчує «мирову угоду» між Гутте і Зарембою після бійки 1569 року. Відомо також, що 1572 р. Заремба надалі працював у майстерні скульптора-втікача і сплачував його борги. Після смерті останнього Заремба, ймовірно, очолив майстерню.

За дослідженнями В.Лозинського та В.Любченка до авторського виконання Германа ван Гутте з певною долею ймовірності можна віднести такий список творів:

- надгробок Валентина Гербурта (Рис. 12), виготовлений для костелу у місті Фельштині (Скелівка);
- надгробний пам'ятник Анни Сенявської для каплиці бережанського замку; надгробний пам'ятник Чарнковських;
- двоярусний надгробний пам'ятник Яну Сененському у костелі в Риманові;
- вівтар родини Шольц-Вольфовичів, що зберігся у костелі св. Миколая у Львові (виготовлений ймовірно спільно з Я.Зарембою) (Lozinski, 1901; Любченко, 1981);
- скульптури дівчаток епітафії дітей Даниловичів (1580) з костьолу Успіння Богородиці у Жидачеві (за версією В.Александровича (Александрович В., 2001)).

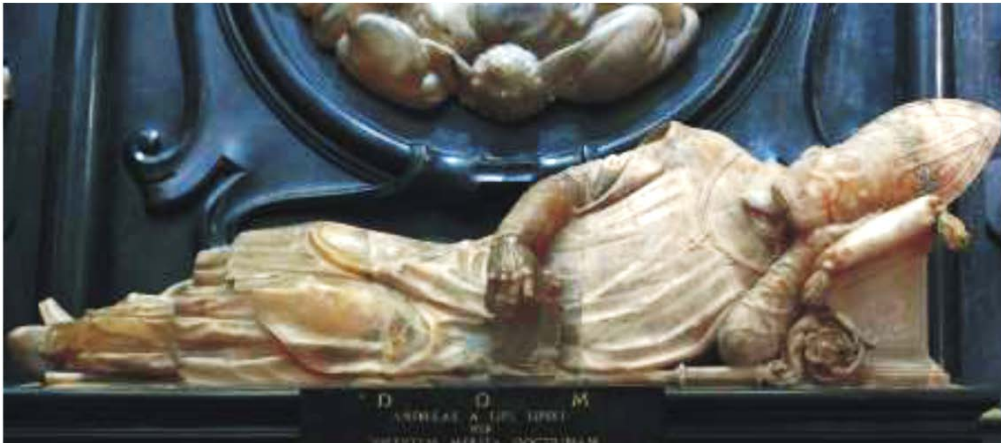

Рис. 11. Фігура єпископа Анджея Ліпського з васючинського алебастру у фамільній каплиці Ліпських в катедрі на Вавелі у Кракові (Jacek Raichel, Tomasz Śliwa, Michał Wardzyński, 2014).

Рис. 12. Надгробок Валенти Гербурта авторства Германа ван Гутте, виконаний з васючинського алебастру; фрагмент з фігурою єпископа (Львівська національна галерея мистецтв, філія в замку та монастирі Капуцинів в Олеську; фото У.Борняк) (Потоцька, 2021).

Всі перелічені твори виготовлялися з васючинського алебастру. Окремі з цих творів представляємо на фото (Рис. 6). З досліджень, виконаних в останні роки, стало відомо про деякі інші твори з васючинського алебастру у Кракові та Варшаві (Рис. 7). Проте вони не належать до творчості майстра.

Значна роль міста в цей час підтверджується і розмірами податків які воно платило до королівської казни і які були вищими від багатьох навколишніх міст (згідно податкового реєстру 1578 року: шос подвоєний "in Dublo" - 6 флоринів, 12 грошів, від 2 комірників, 10 плугів, 3 ремісників, одного священника (Horn, 1974, s.49-74). Причому тут підтверджується наявність у місті художників-майстрів (artifices) від яких йшла оплата 3 флорини.

Після 1582 року Васючинська майстерня переходить під керівництво іншого голландського різьбяр Генріха Горста, який мав цехове прізвисько Генріх Згідливий (Lozinski, 1901). Чи були внесені якісь зміни у діяльність майстерні невідомо. Можемо припускати, що вона була трохи розширена, оскільки масштаби її діяльності збільшилися. Ймовірно майстерню Горст продовжував використовувати за угодою з власником містечка. В цей час дуже посилюються зв'язки міста Васючина із Львовом. Горст тісно співпрацює із львівським архітектором та будівничим Войтіхом Капіносом та купцем Алембеком (який згодом стає головою львівського магістрату), купцем Вольфгангом Шольцом та ін. Горст разом з архітектором Капіносом Старшим та львівським купцем Алембеком вивезли значну кількість васючинського «мармуру» для декорування будівель у Познані та Вроцлаві (Любченко, 1981). Зустрічаються вироби з васючинського алебастру також в інших містах Польщі, зокрема у Варшаві (Wardzyński, Kowalski i Jamski, 2013) та Кракові (Рис. 11).

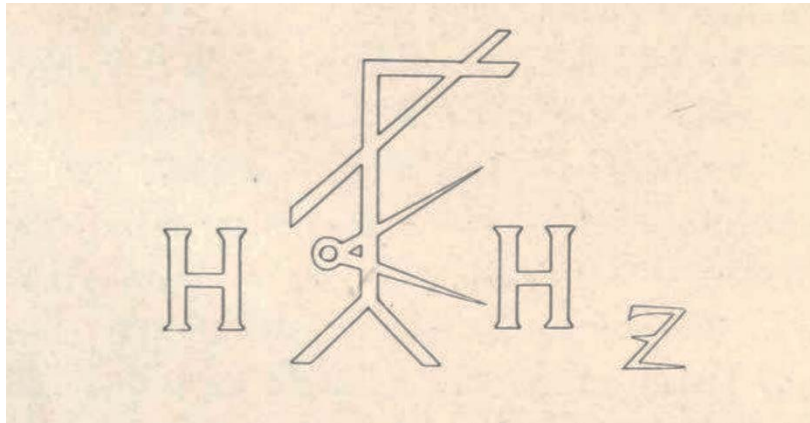

Рис. 13. Цеховий знак (Н-Н-З) - Генріха Горста Згідливого. Комбінація літер та кутника, циркуля мірного прута (Lozinski, 1901).

Найранішим відомим твором Горста є вівтар єпископа Єроніма Запаля з його портретом у латинській львівській катедрі, а також вівтар каплиці Камп'янів. Обґрунтування приналежності цих праць Генріху Горсту навів аргументовано Мечислав Гембарович (Gebałowicz, 1961). Серед, створених Горстом надгробків кінця XVI ст., вирізняється подвійний пам'ятник Миколи та Ієроніма Сенявських, що був встановлений у каплиці замку в Бережанах (сьогодні пошкоджені фігури зберігаються у Львівській національній галереї мистецтв). На цьому творі є збережений підпис-монограма Генріха Горста (Рис. 13). Надгробний пам'ятник виділяється найбагатшими архітектурними формами, розбудованими боковими частинами, профільованими деталями, багатими обрамленнями та маньєристичною орнаментальною декорацією.

Очевидно, що алебастрові різьблені церковні предмети та елементи декору прикрашали васючинські міську церкву та костел. Алебастрові вироби мабуть прикрашали покої колишнього васючинського замку, а згодом палацу. На жаль, немає жодних відомостей про ці об'єкти. Алебастрові вівтарі ймовірно існували у васючинському костелі. З історичних згадок виглядає так, що Васючин наприкінці XVI- на початку XVII був одним з небагатьох галицьких міст, де була більш-менш численна католицька громада (Schneider, 1871). Проте ця громада не була постійною. У певні періоди в поселенні було мало католиків. Мабуть це було причиною, що міщани відмовлялись платити податок на костьол на початку XVII століття, коли Васючин згадується поряд із Тереховою та Галичем, як місто, де кільканадцять літ не сплачено костьольної десятини (Żródła, 1902, s.85; Schneider, 1871, s.242).

Стан поселення та майстерні у наші дні. Станом на січень 1930 року населення Васючина складало 2500 осіб, у тому числі за національним складом: українців – 2150, 40

поляків, 300 латинників, 10 євреїв. До латинників належали українці, які були католицького віросповідання (Кубійович, 1983). Сьогодні поселення налічує біля 1 000 осіб.

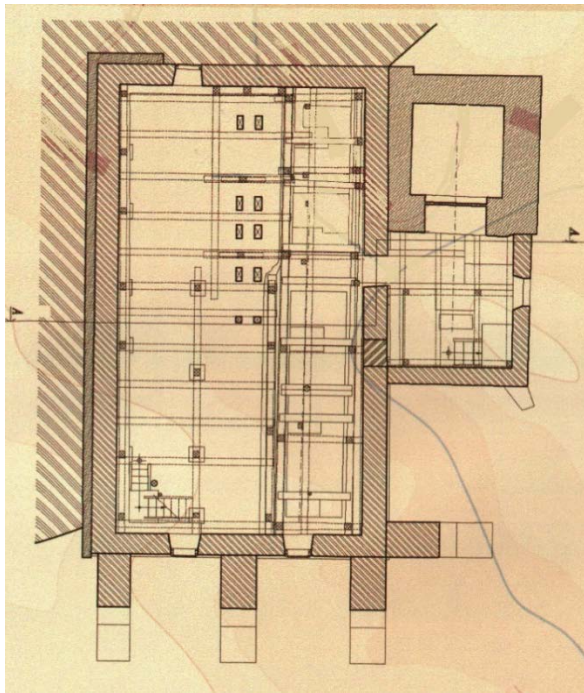

Рис. 14. план цокольного поверху млина у Васючині. Опрацювання О. та І. Бокало (Бокало, 2006).

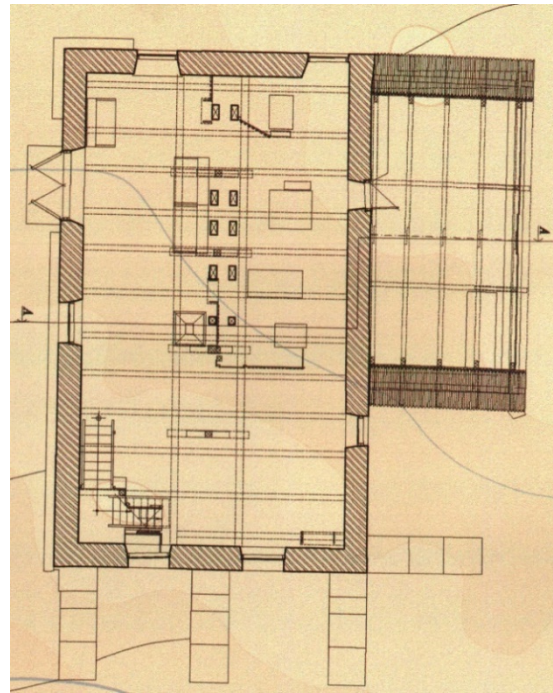

Рис. 15. План 1-го поверху млина у Васючині. Опрацювання О. та І. Бокало (Бокало, 2006).

Рис. 16. Південний фасад млина у Васючині. Опрацювання О. та І. Бокало (Бокало, 2006).

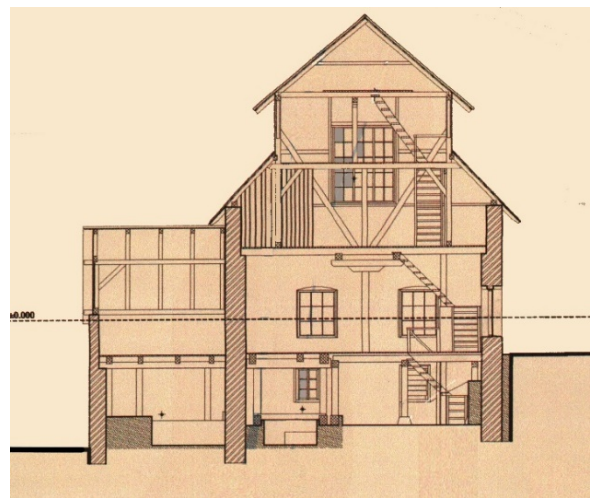

Рис. 17. Поперечний перетин по споруді млина у Васючині. Опрацювання О. та І. Бокало (Бокало, 2006).

До найстаріших збережених будівель Васючина слід зарахувати два об'єкти – церкву Покрови Пресвятої Богородиці та млин. Споруда млина має комбіновану муровано-дерев'яну конструкцію. Фундаменти та зовнішні стіни зведені з каменю та цегли. Нутро будівлі - дерев'яна стовпова конструкція. У млині збереглося обладнання з кінця XIX ст. яке було зорієнтоване використання водної енергії. У радянський час млин переведено на електричну тягу, занедбавши водні канали, ліквідувавши дерев'яні водяні колеса. Від старих конструкцій урухомлення залишилися лише фундаменти та сліди у стінах. На рисунках 14-15-16-17 подаємо обмірні креслення васючинського млина виконані працівниками кафедри Архітектури та реставрації Львівської політехніки Ігорем та Оленою Бокало.

На основі брульон-плану села можна описати характер забудови васючинських селянських господарств на середину XIX ст. Забудова дворів належала до двох найбільш поширених планувальних типів.

Перший – забудова житловими і господарськими будівлями квадратних або прямокутних дворів по периметру. У цьому типі характерною особливістю було розміщення від сторони вулиці довгої господарської будівлі з перекритим посередині проїздом у двір. Ця специфічна схема зустрічається лише на рогатинщині. Господарська будівля з проїздом, як правило включала стодолу. У цьому випадку проїзд використовувався для завантаження частини збіжжя, сіна, соломи у стрихове приміщення над проїздом. Житлова будівля у цьому випадку займала протилежну сторону подвір'я навпроти проїзду (Рис. 18).

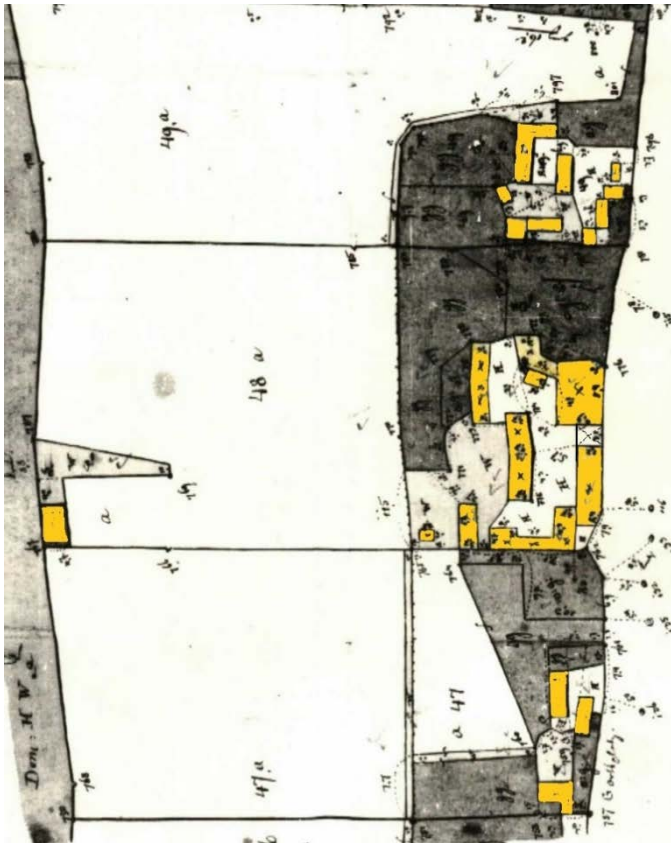

Рис. 18. Планувальна схема садиб у Васючині за брульон картою з 1846 року (Galicia, 1864).

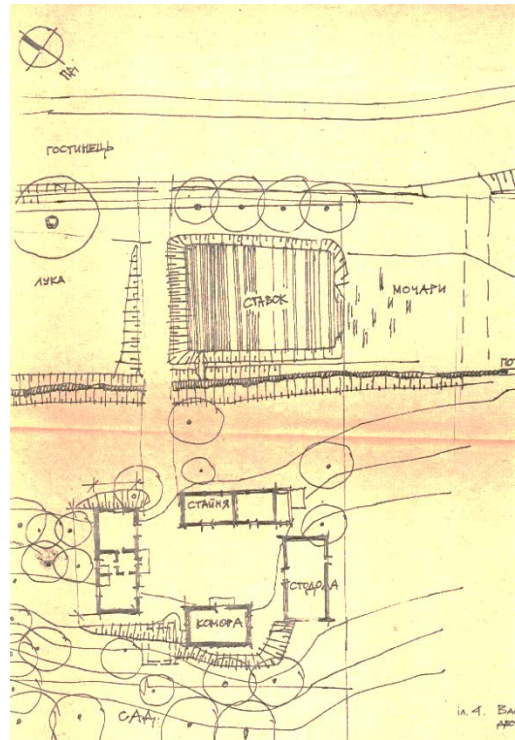

Рис. 19. Планувальна схема садиби О.Грицака будівництва 1914 року у Васючині. Опрацювання – М.Бевз.

Другий тип планування – теж оснований на зведенні забудови довкола квадратного подвір'я, але житлова будівля розташовувалася від сторони вулиці з входом обов'язково від сторони двору, або ставилась торцем до вулиці з орієнтацією на вулицю вікнами світлиці. Цей тип забудови садиби показаний на прикладі двору в «Містках» з 1914 р. Олександра Грицака (Рис. 19).

Вражає кількість господарських будівель і споруд, які формують комплекс забудови на селянській ділянці. В окремих випадках можна налічити у більших господарствах до 10-12 об'єктів різної величини (Рис. 18). Перед першою світовою війною у селі діяв млин та тартак. У 20-х – 30-х роках існувала 3-класна українська школа де навчалося 257 дітей, читальня товариства "Просвіти". Кооператив "Відбудова" мав 51 члена у 1937 році (Рогатинська земля, 1989), діяла організація "Січі". У Васючині в дитячі роки деякий час проживав український художник, літератор та громадський діяч Юліан Панькевич.

Жодних слідів від будівель алебастрової майстерні сьогодні не залишилося, хоча відомо, що на початку XX ст. тут ще випалювали гіпс та продукувалися побутові речі (попільнички,

свічники, сувенірні фігурки) з алебастру. На місці комплексу двірських будівель та алебастрової майстерні у другій половині XX століття постала дільниця нової садибної забудови.

Висновки.

1. Васючин відноситься до втрачених міст Галичини. У XIV-XVII століттях це було приватне місто з дуже багатою історією. Хоча міська історія Васючина була доволі короткою від 1444 до 1620 року, його містобудівна структура була розвинутою і не відрізнялася від сусідніх поселень на міському праві – Княгинич, Ходорова, Журова та ін. У західній частині поселення розміщувалося середмістя з невеликою квадратною ринковою площею та костелом. Особливістю Васючина було те, що поряд з ринковою площею розміщувався млин.

2. Середмістя Васючина з усіх сторін було оточене водними перешкодами, що створювалося сприятливі умови для оборони. Система оборонних валів охоплювала середмістя із західної та південної сторони. Оцінюючи залишки валів, які збереглися лише у західній частині поселення, відносимо їх до бастионної системи укріплень ново-голландської школи. Ймовірно середмістя було укріплене у час перелому XVI-XVII століть, коли тут функціонувала алебастрова мануфактура під керівництвом голландських майстрів – Германа ван Гутте та Гнеріха Горста. Містобудівна структура міста належала до т.зв. міст спряженого типу, коли замок і середмістя творили поєднану оборонну систему.

3. Васючинський замок мав дві фази розвитку. Старіший оборонний двір розміщувався на штучному острові посеред заболоченої долини ріки. Від цього об'єкту збереглися лише залишки земляних валів. Новий замок виникає у південній частині середмістя. На жаль, від нього не збереглося жодної будівлі та укріплень. На місці цього об'єкту у пізніший час розплановано палацовий комплекс з фільварком. Його планувальна структура відображена на брульйон-плані поселення з 1846 р. Для реконструкції архітектурно-просторової структури замку, який напевно мав ренесансний характер, необхідно провести глибші історичні та картографічні студії.

4. Місто XVI-XVII століть слід віднести до умовних мистецьких столиць Ренесансу в

Галичині. Продукція алебастрової майстерні експортувалася у багато міст східної та центральної Європи. Мистецькі твори з васючинського алебастру занотовані у Кракові, Варшаві, Познані, Вроцлаві, Чарнкові, Риманові. Багато творів було виконано для місцевих святинь – у Львові, Самборі, Фельштині, Уневі та ін. Відродження алебастрового промислу, особливо в напрямку його використання у мистецькому аспекті, може бути підвалиною нового економічного поступу громади.

Бібліографія

Александрович, В., 2001. *Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво. Ізборник. Історія української культури*. Т. 2. Українська культура XIII — першої половини XVII століть. Київ, Наукова думка.

Васючин, 1974. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська, область. Київ, УРЕ. с.474.

Гулій, В.М. та ін., 2019. Родовища Алебастру Галичини: Історія, Сучасний Стан, Перспективи. У: Деревська, К.І. та ін., ред., 2019. *Здобутки і перспективи розвитку геологічної науки в Україні*. Київ, с.43-50.

Капраль, М., 2018. Міста історичної Жидачівщини (до 1600 р.) *Жидачівщина*, 1. с.48-49.

Капраль, М., Смерека, Б. та Фелонюк, А., 2019. *Міста на магдебурзькому праві українських земель у XIII-XIX ст.* Т.1. Руське та Белзьке воєводства. Львів, Львівське відділення інституту української археографії та джерелознавства ім. М.грушевського НАН України.

Кубійович, В., 1983. *Етнічні групи південно-західної України Галичини на 1.01.1939 р.* Мюнхен, Вісбаден, Логос.

Купчинський, О., 1997. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV – першої половини XV ст. *Записки наукового товариства ім. Шеченка*. Т.223, Праці історико-філософської секції. Львів, с.333-359.

- Лабінський, М., 1992. Гутте Герман ван. У: Кудрицький, А., ред., 1992. *Митці України: Енциклопедичний довідник*. Київ, Українська енциклопедія, с.197.
- Лотоцька О., 2021. *Технологічні основи реставрації алебастрових виробів в архітектурі та мистецтві*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Львів, НУЛП.
- Любченко, В., 1981. *Львівська скульптура XVI-XVII століть*. Київ, Наукова думка.
- Рогатинська земля, 1989. Рогатинська земля. Збірник, історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів..., Т.1. Нью-Йорк, НТШ.
- Розов, В., 1928. *Українські грамоти XIV-XV віків*. Київ, с. 55.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 186, оп. 1, од.зб. 115.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 186, оп. 1, од.зб. 116.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 181, оп. 2, од.зб. 891.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 7, оп. 2, од.зб. 26, док. 514.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 131, оп. 1, од.зб. 130.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 7, оп. 1, од.зб. 40. С. 302-304.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 165, оп. 5, од.зб. 1902.
- ЦДІА України в м. Львові. – Фонд 146, оп. 1, од.зб. 8367, арк. 46.
- Акта, 1875. *Akta Grodskie i Ziemske z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t.z. Bernardyńskiego we Lwowie*. Lwów. T, IV, s.153-155.
- Акта, 1887. *Akta Grodskie i Ziemske z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t.z. Bernardyńskiego we Lwowie*, T.XII, s.1, 3, 7, etc.
- Boniecki, A., 1909. *Herbarz Polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. Warszawa, Lwów, Warszawskie Towarzystwo Akcyjne S. Orgelbranda., Cz. 1, t. 13, s.336-337.
- Boniecki, A., 1902. *Herbarz Polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. Warszawa, Lwów, Warszawskie Towarzystwo Akcyjne S. Orgelbranda, Cz. 1, t. 5. s.317.
- Brykowski & Ruszczyk, 1998. *Zabytki województwa Stanisławowskiego. Wykaz z lat 1920-1929 (opracowany przez pracowników lwowskiego okręgu konserwatorskiego)*. Warszawa, seria B. Wspólne dziedzictwo.
- Galicia, 1864. Galicia and Bucovina [B IX a 387] - Second military survey of the Habsburg Empire (1861–1864). [online] Galicia and Bucovina (1861-1864) Available at: <<https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-galicia/?layers=11&bbox=2721054.6413701004%2C6334909.434929385%2C2724690.1775279143%2C6336242.305610108>> [Accessed 08 April 2024]
- Galizien, 1781. *First Military Survey maps of the Habsburg Empire (1763-1790) Galizien und Lodomerien (1779–1783) - First Military Survey*. Mieg fon F., 1779-1783. [online] Arcanum Maps. Available at: <<https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-galicia/?layers=144&bbox=2647281.819114666%2C6409797.681117478%2C2705450.397639685%2C6431047.174980757>> [Accessed 08 April 2024]
- Gębarowicz, M., 1961. *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego Renesansu w Polsce*. Toruń.
- Horn, M., 1974. *Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV wieku. Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych*. T.35. Warszawa.
- Horn, M., 1964. *Skutki ekonomiczne najzdów tatarskich z lat 1605-1633 na Ruś Czerwoną*. Warszawa.
- Horn, M., 1972. *Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600-1647 na tle stosunków gospodarczych*. Warszawa.
- Janeczek, A., 2016. Miasta prywatne na Rusi Koronnej do końca XV wieku. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, T.LXXVII – 2016 (specjalny)
- Kaniewska, I., 1996. Sienieński Jan h. Dębno (ok. 1532—1580). *Polski słownik biograficzny*. T.XXXVII / 2, zes.153. Warszawa-Kraków, s.188–189.
- Łoziński, W., 1901. *Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba*. Lwów, H. Altenberg. s.114-115.
- Kummersberg, E.R., 1856. *Konigreich Bohmen. Administrative-karte von Konigreich Galizien und Lodomerien*. 60 Bl. Wien, Bl. 39.

- Raichel, J., Śliwa T. Wardzyński, M., 2014. Alabaster from the Ukrainian Carpathian Foredeep Basin in the architecture and sculpture of Kraków, Poland. *Geological Quarterly*, 58 (3), s.597-615.
- Schneider, A., 1871. *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi*, T.1. Lwów.
- Słownik...*, 1893. Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, T.XIII. Warszawa.
- Wardzyński, M., Kowalski H. i Jamski P., 2013. *Lapidarium warszawskie: szlachetne materiały kamieniarskie w XVI i XVII wieku*. Warszawa.
- Źródła...*, 1902. *Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficznym i statystycznym*. Warszawa, T.18, cz. 1: Ruś Czerwona.

References

- Aleksandrovych, V., 2001. *Fine and Decorative Applied Art. Izborynk. History of Ukrainian Culture. Vol. 2. Ukrainian Culture of the 13th — First Half of the 17th Centuries*. Kyiv, Naukova Dumka. [in Ukrainian]
- Vasyuchyn, 1974. *History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR*. Ivano-Frankivska oblast. Kyiv, URE. p.474. [in Ukrainian]
- Hulii, V.M. ta in., 2019. Alabaster Deposits of Halychyna: History, Current State, Prospects. In: Derevska, K.I. ta in., ed., 2019. *Achievements and Prospects of the Development of Geological Science in Ukraine*. Kyiv, pp.43-50. [in Ukrainian]
- Kapral, M., 2018. *Cities of Historical Zhydachiv Region (up to 1600)*. Zhydachivshchyna, 1. pp.48-49. [in Ukrainian]
- Kapral, M., Smereka, B. ta Feloniuk, A., 2019. *Cities with Magdeburg Law of Ukrainian Lands in the 13th-19th Centuries. Vol.1. Ruske and Belz Voivodeships*. Lviv, Lviv Department of the M.S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of NAS of Ukraine. [in Ukrainian]
- Kubiiovych, V., 1983. *Ethnic Groups of Southwestern Ukraine Halychyna as of 1.01.1939*. Munich, Wiesbaden, Logos. [in Ukrainian]
- Kupchynskyi, O., 1997. *Forgotten and Unknown Old Ukrainian Charters of the 14th – First Half of the 15th Centuries. Notes of the Shevchenko Scientific Society. Vol.223, Proceedings of the Historical-Philosophical Section*. Lviv, pp.333-359. [in Ukrainian]
- Labinskyi, M., 1992. Hutte Herman van. In: Kudrytskyi, A., ed., 1992. *Artists of Ukraine: Encyclopedic Reference Book*. Kyiv, Ukrainian Encyclopedia, p.197. [in Ukrainian]
- Lototska, O., 2021. *Technological Foundations of Restoration of Alabaster Products in Architecture and Art*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Lviv, NULP. [in Ukrainian]
- Liubchenko, V., 1981. *Lviv Sculpture of the 16th-17th Centuries*. Kyiv, Naukova Dumka. [in Ukrainian]
- Rohatynska zemlia, 1989. *Rohatyn Land*. Collection of Historical, Memoir, Ethnographic and Household Materials..., Vol.1. New York, NTSh. [in Ukrainian]
- Rozov, V., 1928. *Ukrainian Charters of the 14th-15th Centuries*. Kyiv, p.55. [in Ukrainian]
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 186, op. 1, od.zb. 115.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 186, op. 1, od.zb. 116.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 181, op. 2, od.zb. 891.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 7, op. 2, od.zb. 26, dok. 514.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 131, op. 1, od.zb. 130.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 7, op. 1, od.zb. 40. pp.302-304.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 165, op. 5, od.zb. 1902.
- TsDIA Ukrainy v m. Lvovi. – Fond 146, op. 1, od.zb. 8367, ark.46.
- Akta, 1875. *Akta Grodzkie i Ziemske z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t.z. Bernardyńskiego we Lwowie*. Lwów. T, IV, s.153-155. [in Polish]
- Akta, 1887. *Akta Grodzkie i Ziemske z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t.z. Bernardyńskiego we Lwowie*, T.XII, s.1, 3, 7, etc. [in Polish]
- Boniecki, A., 1909. *Herbarz Polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. Warszawa, Lwów, Warszawskie Towarzystwo Akcyjne S. Orgelbranda., Cz. 1, t. 13, s.336-337. [in Polish]

Boniecki, A., 1902. *Herbarz Polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. Warszawa, Lwów, Warszawskie Towarzystwo Akcyjne S. Orgelbranda, Cz. 1, t. 5. s.317. [in Polish]

Brykowski & Ruszczyk, 1998. *Zabytki województwa Stanisławowskiego. Wykaz z lat 1920-1929 (opracowany przez pracowników lwowskiego okręgu konserwatorskiego)*. Warszawa, seria B. Wspólne dziedzictwo. [in Polish]

Galicia, 1864. Galicia and Bucovina [B IX a 387] - Second military survey of the Habsburg Empire (1861–1864). [online] Galicia and Bucovina (1861-1864) Available at: <<https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-galicia/?layers=11&bbox=2721054.6413701004%2C6334909.434929385%2C2724690.1775279143%2C6336242.305610108>> [Accessed 08 April 2024]

Galizien, 1781. *First Military Survey maps of the Habsburg Empire (1763-1790) Galizien und Lodomerien (1779–1783) - First Military Survey*. Mieg fon F., 1779-1783. [online] Arcanum Maps. Available at: <<https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-galicia/?layers=144&bbox=2647281.819114666%2C6409797.681117478%2C2705450.397639685%2C6431047.174980757>> [Accessed 08 April 2024]

Gębarowicz, M., 1961. *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego Renesansu w Polsce*. Toruń. [in Polish]

Horn, M., 1974. *Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV wieku. Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych*. T.35. Warszawa. [in Polish]

Horn, M., 1964. *Skutki ekonomiczne najzdów tatarskich z lat 1605-1633 na Ruś Czerwoną*. Warszawa. [in Polish]

Horn, M., 1972. *Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600-1647 na tle stosunków gospodarczych*. Warszawa.

Janeczek, A., 2016. Miasta prywatne na Rusi Koronnej do końca XV wieku. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, T.LXXVII – 2016 (specjalny) [in Polish]

Kaniewska, I., 1996. Sienieński Jan h. Dębno (ok. 1532—1580). *Polski słownik biograficzny*. T.XXXVII / 2, zes.153. Warszawa-Kraków, s.188–189. [in Polish]

Łoziński, W., 1901. *Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba*. Lwów, H. Altenberg, s.114-115. [in Polish]

Kummersberg, E.R., 1856. *Konigreich Bohmen. Administrative-karte von Konigreich Galizien und Lodomerien*. 60 Bl. Wien, Bl. 39.

Raichel, J., Śliwa T. Wardzyński, M., 2014. Alabaster from the Ukrainian Carpathian Foredeep Basin in the architecture and sculpture of Kraków, Poland. *Geological Quarterly*, 58 (3), s.597-615.

Schneider, A., 1871. *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi*, T.1. Lwów. [in Polish]

Słownik..., 1893. *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T.XIII. Warszawa. [in Polish]

Wardzyński, M., Kowalski H. i Jamski P., 2013. *Lapidarium warszawskie: szlachetne materiały kamieniarskie w XVI i XVII wieku*. Warszawa. [in Polish]

Źródła..., 1902. *Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficznym i statystycznym*. Warszawa, T.18, cz. 1: Ruś Czerwona. [in Polish]

¹Mykola Bevz, ²Natalia Bevz

¹Department of Architecture and Conservation,
Lviv Polytechnic National University;
Department of Conservation of Monuments,
Lublin University of Technology
e-mail: bevmist@polynet.lviv.ua
orcid: 0000-0003-1513-7045

²Department of Foreign Languages,
Lviv Academy of Music
e-mail: natalia.bevs@gmail.com
orcid: 0000-0003-1600-3575

LOST RENAISSANCE TOWN: VASYUCHYN AS A CENTER FOR ALABASTER STONE MINING AND ARTISTIC PROCESSING

© Bevz M., Bevz N. 2024.

Today Vasyuchyn is a small village with about one thousand inhabitants. The settlement had urban status and was one of the famous craft centers in the past. There was a quarry here, where high-quality natural alabaster stone was mined and processed. Vasyuchyn alabaster had a snow-white color and was famous as a beautiful material for decorating walls, carving sculptures, tombstones and decorative architectural details. Actually, Vasyuchyn alabaster was called in the 17th century "Ruthenian marble" and products made from it were exported abroad. A small alabaster industry operated here at the beginning of the 20th century. The ancient history of the manufactory is unknown to current residents. In this regard, the publication aims to reveal the history of the settlement and perform a hypothetical reconstruction of its architectural and planning structure at the time of the 17th century. A special task is to determine the location of the former Vasyuchyn alabaster manufactory, whose activities were associated with famous sculptors and entrepreneurs of the late 16th and early 17th centuries - Herman van Hutte and Heinrich Horst. The quarry and workshop for the production of alabaster stone sculptures have probably been operating in Vasyuchyn for a long time, but the Dutch masters are responsible for raising it to a new artistic level.

Vasyuchyn is one of the lost towns of Galicia. In the 14th-17th centuries, it was a private town with a very rich history. Although the history of Vasyuchyn was quite short from 1444 to 1620, its urban structure was developed and did not differ from neighboring settlements with a city rights - Knyahynychi, Khodoriv, Zhuriv, etc. In the western part of the settlement there was a midtown with a small square market square and a church. A feature of Vasyuchyn was that a mill was located next to the market square. The midtown of Vasyuchyn was surrounded by water obstacles on all sides. The water wheel created natural favorable conditions for defense. The system of defensive ramparts covered the midtown from the western and southern sides. Assessing the remains of the ramparts, which have survived only in the western part of the settlement, we attribute them to the bastion system of fortifications of the Old Dutch school. The mid was probably fortified at the turn of the 16th and 17th centuries, when an alabaster factory operated here. The urban structure of the city belonged to the so-called conjugated type of cities, when the castle and the midtown formed a combined defense system.

Vasyuchyn Castle had two phases of development. The older defensive yard was located on an artificial island in the middle of a swampy Swirzh river valley. The remains of earthen ramparts have survived from this object. The new castle was located in the southern part of the midtown. Unfortunately, no buildings or fortifications have survived from it. A palace complex with a manor house was planned on the site of this object at a later time. Its planning structure reflected in the draft plan of the settlement from 1846. In order to reconstruct the architectural and spatial structure of the castle, which probably had a Renaissance character, it is necessary

to conduct deeper historical and cartographic studies. The town of Vasyuchyn in the 16th-17th centuries should be attributed to the conditional artistic capitals of the Renaissance in Galicia. The products of the alabaster workshop exported to the many cities of Eastern and Central Europe. Artistic works made of Vasyuchyn alabaster noted in Kraków, Warsaw, Poznan, Wrocław, Czarnów, Rymanów, etc. Many works made for local shrines - in the cities of Lviv, Sambir, Felshtyn, Uniw, etc. The revival of the alabaster industry, especially in the direction of using alabaster stone in an artistic aspect, can be the foundation of a new economic progress of the community.

Keywords: alabaster stone, works of art, town, planning structure, fortifications, 16th-17th centuries.